

KÜLTÜRLER ARASI REKABET VE MİLLETLEŞME SÜRECİ BAĞLAMINDA TÜRK CUMHURİYETLERİNİN TEMEL MESELELERİ

Abulfez SÜLEYMANOV¹

Öz

Bağımsızlığı takiben, Türk Cumhuriyetlerinde milletleşme süreci bir devlet politikası olarak yürürlüğe konmuştur. Milletleşme politikasının temel amacı, Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra ortaya çıkan kimlik ve ideoloji boşluğunu doldurmak, milli birliği ve homojenliği sağlamaktır. Milli devlet dilinin gelişimi, milli tarih yazımı, devletin sembollerinde milli öğelerin kullanılması, Sovyet döneminde değiştirilen yer adlarının aslına uygun bir şekilde iade edilmesi, Sovyet döneminde idam edilen aydınların fikri mirasının canlandırılması, şehirlerde inşa edilen yeni binaların mimarisinde milli öğelere ağırlık verilmesi, eğitim ve diğer propaganda araçlarıyla milli değerlerin yeniden canlandırılmaya çalışılması bu sürecin somut örneklerini oluşturmaktadır. Fakat bu süreç hiç de kolay işlememektedir. Nitekim inşa halindeki milli kimlik süreci, üç temel sebepten dolayı, farklı kültürlerin etkisine açıktır. Birincisi, bölge coğrafi olarak farklı kültürlerin kesişim noktasında yer almaktadır. Bu süreç içerisinde vuku bulan kültürler arası rekabet, Orta Asya'daki güç mücadelesinin göz ardı edilemeyecek bir boyuttur. İkincisi, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, bölgenin bir çok ülkesinde bir kimlik krizi ve kültürel boşluk doğmuştur ve böylece farklı kültürlerin etkisine açık hale gelmiştir. Son olarak da günümüzde küreselleşme, özellikle de hızla gelişen ve sınır tanımayan iletişim teknolojileri sayesinde, kültürler arası iletişimi ve etkileşimi artırmaktadır. Bunun sonucunda nüfusun yaygın bir biçimde yabancı kültür akımlarının tek yönlü bir etkisine maruz kaldığı gözlenmektedir. Bu bağlamda, insanların beğeni ve ilgi alanlarının, özellikle son yıllarda, ciddi bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçtiği, bu sürecin Batı kültürü referanslı yeni adet ve alışkanlıklar doğurduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türk Cumhuriyetleri, Kültürler Arası Rekabet, Milletleşme Süreci

---

1 Prof.Dr., Üsküdar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü.
e-mail: abulfaz.suleymanov@uskudar.edu.tr

The Fundamental Issues of Turkic Republics in the context of Cross-Cultural Competition and Process of Nationalization

Abstract

The process of nationalization, following independence, was put into practice as a state policy in Turkic Republics. The major aim of the nationalization policy was to fill the gap of identity and ideology that emerged after the collapse of the Soviet Union and to provide the national solidarity and homogeneity. The development of the national state language, national historiography, the use of national components in state symbols, the restitution of the names of places that were changed during the Soviet Era, the revival of the intellectual legacy of the intellectuals who were put to death in the Soviet Era, the focus on the national elements in new buildings in cities, and the effort to regenerate national values by means of education and other propaganda tools constitute the concrete examples of this process. However, this is not an easy-working process at all. Indeed, the process of the making of national identity is open to influences from different cultures due to three main reasons. Firstly, the region is located at an intersection point among different cultures in terms of geography. The cross-cultural competition occurring within this process is a non-negligible aspect of the power struggle in Central Asia. Secondly, an identity crisis and a cultural gap have risen in many countries of this region after the collapse of the Soviet Union, and thus there emerged openness to influences from several different cultures. Lastly, globalization in our day, especially by way of the fast-growing and boundless communication technologies enhance cross-cultural communication and interaction. As a result, it is observed that the population has been largely subjected to a one-way influence from foreign cultural trends. In this regard, it is possible to say that the tastes and interests of people have undergone a critical change and transformation process, and it has brought about new and Western sort of traditions and habits.

Keywords: Turkic Republics, Cross-Cultural Competition, Process of Nationalization

Giriş

Sovyet dönemi, farklı kùltürlerin ve farklı etnik yapıların ortak bir üst kimlikte birleştirilmeye çalışıldığı, alt kimliklere yönelik zaman zaman artan veya azalan oranda dolaylı ya da dolaysız asimilasyon politikalarının uygulandığı, Rusçanın ortak dil olarak kabul edilip tek tip “Sovyet” toplumu yaratılma yolunda mesafe katedildiği bir süreç olarak tarihin kayıtlarında yerini almıştır. Bu dönemde sistemli bir dil ve kimlik planlanmasına dayalı politikalar Türkistan halklarının tarihle organik bağlarını kopma noktasına getirmiştir. Kùltürel ve etnik açıdan birbirinden pek de farklı olmayan toplumlar coğrafyaya dayalı farklı kimlik telakkisiyle parça parça edilmiş, bunların her birine Kiril temelli farklı alfabeler uydurulmuş, bu suretle yarım kimlikli, yarım ve kozmopolit kùltürlü ayrı milletler ‘yaratma’ yoluna gidilmiştir.²Bu sebeple 1991 yılında gerçekleşen bağımsızlıktan sonraki süreçte Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, bir taraftan devletlerini inşa ederlerken bir taraftan da kimliklerini yeniden inşa etmek politikasını yürürlüğe koymuştur. Bu politikanın temel amaçları, Sovyet kimliğinden kopmak, ulusu bir arada tutacak aidiyet duygusunu yaratmak,³ milli birliği ve homojenliği sağlamak, yeni kurulan devlete bir meşruiyet zemini temin etmek ve uluslararası sisteme adapte olmaktır.⁴ Milli devlet dilinin gelişimi, milli tarih yazımı, devleti temsil eden temel semboller olan bayrak, milli marş ve armaların tarihi temeller ekseninde değiştirilmesi, eğitim ve diğer propaganda aracıyla milli değerlerin yeniden canlandırılmaya çalışılması bu sürecin somut örneklerini oluşturmaktadır. Ayrıca tüm okullarda ulusal dillerin öğrenilmesi zorunluluğu getirilmiştir ki, bu uygulamaların sonucunda bu ülkelerde ulusal dillerini bilenlerin sayısı gitgide artmaktadır.⁵

Bu ülkelerdeki milliyetçilik, “halka dayalı” ve “resmi” milliyetçiliğin bir karışımı şeklinde tezahür etmektedir. Bu yüzden bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerdeki milletleşme sürecinde, Anderson’un teorik yaklaşımı ile milliyetçiliğin halka dayalı, tabii ve samimi boyutunun yanı sıra, resmi devlet politikası haline gelmiş, ideolojik propagandaya

2 Unan, F., “Milletleşme Sürecinde Dil ve Bugünkü Kırgızistan”, *Türk Yurdu*, 33 (Ağustos 1999), s. 35

3 Turan, A., “Orta Asyada Dönüşüm”, <http://www.bilgesam.org/incele/1059/-orta-asya%E2%80%99da-donusum/#.W--lj9czbIU>

4 Süleymanlı, E., *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 2006. S.315

5 Erler, B., “Bağımsızlık Sonrası Orta Asya’da Milliyetçilik” *Stratejik Öngörü*, Sayı 11, 2007, ss.133-139

dönüşmüş halini de görmek mümkündür.⁶

Fakat bu süreç hiç de kolay işlememektedir. Nitekim inşa halindeki milli kimlik süreci, üç temel sebepten dolayı, değişik kültürlerin etkisine açıktır. Birincisi, bölge coğrafi olarak Rus, Batı, Çin ve İslam kültürlerinin kesişim noktasında yer almaktadır. Bu bağlamda güçlü kültürlerle yan yana yaşayan ve önemli geçiş güzergâhları üzerinde bulunan Türk Dünyası'nın, jeopolitik konumu bir taraftan kültürel dinamizm için önemli bir fırsat oluştururken, bir taraftan da güçlü kültürlerle yakınlığı sebebiyle kültürel yozlaşma ve erime gibi önemli bir tehdidi de içinde barındırmaktadır. Enerji rezervleri ile zengin olan bu jeopolitik coğrafyada dünyanın birçok devletinin çıkarları çatışmaktadır ve ciddi ölçüde nüfuz kurma mücadelesi verilmektedir. İkincisi, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, bölgenin birçok ülkesinde bir kimlik krizi ve kültürel boşluk doğmuştur ve böylece değişik kültürlerin etkisine açık hale gelmiştir.⁷ Kısacası, değişik kültürler, Türk Cumhuriyetlerindeki milli kimliğin inşasında farklı seviyelerde etkiye sahiptirler.

Bu çalışmada bu etkinin boyutu irdelenerek çalışmanın hacim ve niteliği ölçüsünde Türk Cumhuriyetlerinde milli kimlik inşasındaki kültürlerarası rekabetin etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Batı'nın Kültür Kanalları Yoluyla Yayılma Siyaseti

Orta Asya Türk halkları daha ziyade Ruslar aracılığıyla Batı kültürüyle tanışmışlardır. Ruslar, Osmanlılara göre batılılaşmaya bir asır önce XVII. yüzyılda başlamışlar; Sovyetler Birliği döneminde ise, dönemin politika yapıcıları Batı kültürünü Marksist süzgeçten geçirerek alternatif bir sistem inşasına girişmişlerdir.

1991'den sonraki süreçte yeniden bölgeye nüfuz eden Batı kültürü, küreselleşme rüzgarını arkasına alarak bölge genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Günümüzdeki konumuyla küreselleşmenin kültürel boyutu, bu süreci hızlandıran iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak, Batı kültürünün “küresel kültür” adıyla gelişmekte olan ülke kültürlerini yoğun bir şekilde etkisi altına almasını; bazı ülkelerde, baskın (dominant) kültür konumuna geçip ulusal kültürleri aşındırmayı, hatta

6 Kuru, A. T. “Devlet Politikaları ve Kültürler Arası Rekabet Işığında Orta Asya’da Milleleşme Sürecine Bir Örnek: Türkmenistan”, *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları, Kimlik, İslâm, Milliyet ve Etnisite*, (editörler: Dr. Ertan Efeğil, Dr. Pınar Akçalı) Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2003, s.172.

7 A.g.e.

milli kùltürlerin giderek “yerel kùltür”⁸ haline gelmesini sağlamıştır. Bu süreçte, kapitalist değerlerle örtüşen kùltüre sahip Batı toplumları ve yaşam biçimleri kutsanırken, Batı’ya ait olmayan yaşam biçimleri ve değerleri ise “ilkel”, “öteki” ve “geleneksel” kavramları doğrultusunda tanımlanmışlardır.⁹

Batı kùltürü, Türk Cumhuriyetlerinde sınırlı, fakat yükselen bir etkiye sahiptir. İletişim kanallarının yaygınlaşmasıyla birlikte Batı kùltürü ve yaşam tarzı ile tanışan bölge halkı özellikle giyim ve davranış biçimlerinde gözle görülür bir değişime yönelmiştir. Eğlence ve tüketim ilişkisi sayesinde Batılı markaların hızla yaygınlaşması, bu markaların adeta bir prestij ve statü göstergesi haline dönüşmesi bu sürecin açık göstergesidir. Öte yandan ülke yöneticileri, Batı’nın bu kùltürel faaliyetlerini uluslararası sisteme uyum için bir vesile olarak görmekte ve büyük oranda desteklemektedirler.

Batı kùltürünün bölgede en belirgin etkisi, İngilizcenin, uluslararası dil olarak yaygınlık alanını genişletmesidir. Resmi televizyon kanalları bile, İngilizce haber programları yayınlamaktadır. İngilizce, aynı zamanda, iş dünyasında ve eğitim alanında kullanılmaktadır. Nitekim Türk Cumhuriyetlerinde İngilizce eğitim veren kolejler, üniversitelerde bölümler açılmakta ve bu yeni açılan eğitim kurumları halk nezdinde büyük itibar görmektedir.

İngilizceye artan ilginin yanı sıra, Amerikan müzik ve sinema sektörü de, bölge ülkelerinde artan bir talep görmektedir; bu konuda Amerikan sektörü, Türk ve Rus müzik ve film sanayi ile rekabet halindedir.

Amerika, Almanya, Fransa başta olmak üzere Batılı ülkelerin Uluslararası Eğitim Konseyi, öğrenci ve öğretmenler için, 1992’den bu yana, değişim programları düzenlemektedir. Türk Cumhuriyetlerinin 1993’den beri yetişmiş insan gücü ihtiyacını karşılamak için de destekledikleri Batılı ülkelerde kendi gençlerinin yükseköğrenim görmelerini de kapsayan değişik eğitim projeleri bu doğrultuda önemli etki gücünü sahiptir. Fransız ve Alman eğitim ve kùltür merkezleri de, dil kursları, kütüphane hizmetleri ve öğrenci değişim programları ile faaliyet halindedir.

Türk Cumhuriyetlerinde milli kùltüre tehdit oluşturan en önemli

8 Tuna, K. “Küresel mi, Yerel mi: Neler Oluyor Bize?”, *Sosyoloji Dergisi*, 2003, Dizi, 3, S. 4.

9 Mahiroğulları, A. “Küreselleşmenin Kùltürel Değerler Üzerine Etkisi”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*; Sayı 50 (2005): (2005-2/2006-1) Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan Özel Sayısı

unsurlardan biri de bölgede büyük güç merkezlerinin açık ve dolaylı yardımlarıyla yürütülen misyonerlik faaliyetleridir. Büyük çoğunluğu Müslüman olan bu bölgelerde Komünizm döneminde oluşan dini bilgi eksikliğini fırsat bilen misyonerler ve bazı dini akımlar, insanları kendi emelleri doğrultusunda kullanabilmek niyetiyle yoğun faaliyete başlamışlardır. Bu misyoner faaliyetlerinden bazıları Protestanlık ve buna bağlı ekollerden Presbiteryenler, Vaftizciler, Katolikler, Evangelistler, Diyalog Misyonerleri ve Moon Teşkilatı, Adventistler, Yehova Şahitleridir. Ancak bazı Hıristiyan gruplar misyonerlik kavramının taşıdığı olumsuz manadan sakınmak için kendi faaliyetlerini “*proselitizm*” adını verebilmektedirler. Ayrıca misyonerlerin açmış oldukları ve misyonerlik amaçları doğrultusunda faaliyet gösteren okullar, hastaneler, dil ve uzmanlık merkezleri bu faaliyetlerin dışındadır.¹⁰

Rus Kültürel Etkinliğin Sürmesi

Türkistan ve Kafkasya Türkleri hem Çarlık Rusya zamanında hem de Sovyet döneminde belirli bir şekilde “ortak çatı” olarak görülen Rus dili ve kültürünün etkisinde kalmışlardır.

Özellikle 1930’lu yıllarla birlikte Rus okulları ve Rusçanın kullanımı Sovyetler Birliği sınırları içerisinde her alanda yaygınlaşmıştır. Orta Asya’da açılan Rus okulları, yerli halkın çocuklarıyla ilgili gelecek kaygısından dolayı, kısa sürede popüler hale gelmiştir. Her geçen yıl yerel dillere rağbet azalmış Rusçaya olan ilgi ise artmıştır.¹¹ Rusça tüm Sovyetler Birliği’nde olduğu gibi şimdiki Orta Asya’da da üstün bir konum kazanmış, üst kademelerde herhangi bir görev alabilmek için çok iyi derecede Rusça bilmek bir zorunluk halini almıştır.¹² Böylece Rus kültürü, Sovyet döneminde zirveye çıkan etkisini bugünkü Türk Cumhuriyetleri üzerinde de önemli bir düzeyde devam ettirmektedir. Bağımsızlık sonrasında, yerel Türk lehçeleri milli devlet dili olarak güçleniyor olsa da, Rusça halen bürokrasi, üniversiteler, hukuk ve günlük hayatta kullanılmakta, haftalık resmi haber bülteni yerel dillerin yanı sıra Rusça olarak da yayınlanmaktadır. Ayrıca Türk cumhuriyetlerinden Kırgızistan ve Kazakistan Rusçayı resmi dil olarak kabul etmiş bulunmakta; Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan ise uluslararası iletişim dillerinden biri olarak kullanmaya devam etmektedirler.

10 Keleş, B., “Türkiye Cumhuriyeti İle Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkiler Ve 2023 Hedefleri”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 222, Haziran 2016, s.150

11 Çalışkan, B., “Orta Asya Raporu: Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri”, http://insamer.com/tr/orta-asya-raporu-donusum-surecinde-turk-cumhuriyetleri_1743.html

12 Özcan, S., *Bir Sovyet Mirası: Rus Azınlıklar*, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 14-15

Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde, Rus kültürünün en önemli kaynağı, bu devletlerde Rusça eğitim veren okullardır. Bu okulların sayısı, yerel Türk lehçelerinde eğitim veren okullara oranla az olmasına rağmen, büyük şehirlerde yer almaları etkilerini artırmaktadır. Oysa bağımsızlığının ilk yıllarında Rusçanın kullanım alanları çok sınırlı olup, Rusça eğitim veren okulların sayısı azalmıştı. Ancak sonraki yıllarda bu alanda bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle Türk Cumhuriyetleriyle Rusya ile yapılan stratejik işbirliği antlaşmalarına göre, Rus dilinin kullanım alanları genişletilmiş ve Moskova Devlet Üniversitesi'nin fakülteleri bölge ülkelerinde açılmıştır.¹³ Rus kültürünün bir diğer etki kaynağı ise, ülke içinde Rusça yayın yapan televizyon kanallarıdır. Öte yandan, şu an orta yaşta olanlar, özellikle siyasi elit, Sovyet döneminde eğitim aldıkları için, Rus kültüründen etkilenmiş durumdadırlar. Ayrıca Türk Cumhuriyetlerden gençlerin önemli bir kısmı yine Rusya Federasyonu üniversitelerinde eğitim almağa devam etmektedirler. Bu yüzden Rusça, uluslararası dil olarak, kullanılma özelliğini, halen İngilizceyle paylaşmaktadır. Rusça karşısında bir kompleks daha bulunmaktadır: bu coğrafyada ilmin, teknolojinin ve modernlik namına tüm değerlerin Rusça kanalıyla geldiğine inanılması, medeni dünya ile iletişime geçmenin yolunun Rusça kanalıyla geçtiği şeklinde bir ön kabuldür.¹⁴

Öte yandan bu cumhuriyetlerde Çarlık Rusya'sı ve Sovyet döneminde yerleştirilen Rus nüfusun varlığı Rus kültürel etkisini devam ettiren bir diğer önemli unsurdur. Örneğin, Kazakistan'da nüfusun %35'lik ve Kırgızistan'da %20'lik Rus nüfusu, Rusçanın ikinci resmi dil olarak kabul edilmesi ve eğitim dili olarak kullanılmasında önemli gerekçelerden biri olarak telakki edilmiştir. Rusya'da çalışmak zorunda kalan Orta Asya ve Kafkasya kökenli işçiler ise bu bağın diğer uçundaki organik boyutunu oluşturuyor.

Türk Cumhuriyetleri Rus kültürel etkisini azaltmak için, kademeli bir politika yürütmektedir. Rus kültürünün etkisi, devletlerin resmi milliyetçi politikaları ve diğer kültürlerin rekabeti sayesinde giderek azalmaktadır. Bu bağlamda özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye'nin de destek ve teklifiyle Latin alfabesine geçme konusunda önemli adımlar atılmıştır.¹⁵Azerbaycan, Şubat 1992'de Latin

13 Kamalov, İ, Rusya'nın Orta Asya Politikaları /; Editör: Murat Yılmaz - Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2011, s.58

14 Unan, F. a.g.m, s. 35.

15 Çalışkan, B. "Türk Cumhuriyetlerinin Alfabe Mücadelesi ve Kazakistan'ın Harf Devrimi Kararı" http://insamer.com/tr/turk-cumhuriyetlerinin-alfabe-mucadelesi-ve-kazakistanin-harf-devrimi-karari_652.html

alfabesine geçerken, Türkmen Parlamentosu 12 Nisan 1993'te 2000 yılına kadar kademeli olarak Latin alfabesine geçme kararı almış ve bunu gerçekleştirmiştir. Özbekistan ise Eylül 1993'te Latin alfabesine geçme kararı almıştır. Bugün bu üç Türk cumhuriyeti de geçiş sürecini tamamlamış ve "Otuz Dört Harfli Çerçeve Türk Alfabesinden farklı birkaç harf dışında Latin esaslı alfabeği tüm alanlarda kullanmaya başlamıştır.¹⁶

Son yıllarda Kazakistan alfabe değişikliği konusunda önemli bir adım atmıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 12 Nisan'da resmî internet sitesinde yayımlanan "Oryantasyon: Geleceğin Manevi Canlanması" isimli makalesinde, Kazakistan hükümetine 2017 yılı sonuna kadar Kazak Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş için hazırlanma talimatı vermiştir. 2017 yılının sonu itibarıyla bilim adamları ve akıl insanlarla yapılacak toplantıların ardından tek standartta Latin alfabesi esasında yeni bir Kazak alfabesinin hazırlanması gerektiğini dile getiren Nazarbayev, 2018'de ortaokul kitaplarının Latin alfabesi ile yayınlanması gerektiğini belirtmiştir. Latin alfabesine geçişin ilk döneminde hem Kiril hem Latin alfabesi kullanılması planlanırken, 2025 yılına kadar bütün kitaplar, dergi ve resmî belgeler Latin alfabesi ile yayınlanmaya çalışılacaktır. Uzmanlar alfabe değişikliğinin Türk Cumhuriyetleri siyasetinin bağımsızlığı açısından da çok önemli bir husus olduğunun altını çizmektedirler.¹⁷

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Eğitim- Kültür Politikaları

1991'den sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni sürecin ardından Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını ilk tanıyan devlet olarak kültürel ve tarihsel bağları bulunan bu ülkelerle kısa zaman içerisinde ekonomiden turizme, sosyal güvenlikle hukuk alanına kadar çok geniş bir yelpaze içinde ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu süreçte Türkiye, Türk Cumhuriyetleri açısından dünyaya uyum sağlamak bağlamında önemli bir model olarak ön plana çıkmıştır.

Devletler arasında kısa zamanda gelişen işbirlikleri, toplumların birbirlerini tanıması yolunda da önemli bir etken olmuştur. Zira bu dönemde gerek Türkiye toplumu gerekse diğer Türk Cumhuriyeti toplumlarının yaşam biçimleri, kültür, eğitim ve din alanındaki etkileşimler

16 Özkan, İ. "Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Sosyal Değişme", ATO-Türk Ocağı Yayınları, 2007, s. 93-94.

17 Çalışkan, a.g.m.

artmış ve bu doğrultuda yeni işbirliği girişimleri başlatılmıştır. Yaşam biçimlerini dolayısıyla kültürü etkileyen bütün siyasi ve ekonomik gelişmeler, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki kültürel ilişkiler üzerinde önemli rol oynamaktadır.¹⁸

Türkiye-Türk Cumhuriyetleri arasındaki kültürel ilişkilerde en fazla üzerinde durulan hususlardan biri dil konusu olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere uzun yıllar süren Sovyet rejiminin etkisi ve dildeki farklılaştırma politikaları bu toplumlar arasındaki dil benzerliklerini olumsuz yönde etkilemiştir. Yeni dönemde Türkiye, Türk dünyasının kullanabileceği ortak bir alfabe konusunda yapılan çalışmalarda önemli bir rol üstlenmiş ve bu süreç ülkelerin milli kimlik ve kültür politikalarının geliştirilmesinde hayati öneme haizdir. Ayrıca Türk Cumhuriyetleri arasında iletişimi kolaylaştıracak ortak Türkçe oluşturma yönünde akademik düzeyde çabalar 1990'lı yıllardan bu yana devam etmektedir.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini geliştiren önemli alanlardan birisi eğitim alanıdır. Bu konuda yapılan önemli çalışmalardan birisi Türkiye "Büyük Öğrenci Projesi" (BÖP) olmaktadır. Proje kapsamında, Türk Cumhuriyetlerinden ya da başka ülkelerde yaşayan akraba topluluklardan gelen öğrencilere Türkiye'deki üniversite kapıları açılmıştır. Öncelikle Türkçe Öğrenim Merkezlerinde (TÖMER) Türkçeyi öğrenen bu öğrenciler, daha sonra lisans veya lisansüstü eğitim görecekları üniversitelere yerleştirilmişlerdir. 1991-2017 yılları arasında devlet burslusu ve ya kendi özel olanaklarıyla Türkiye'de öğrenim gören ve sayıları on binli rakamlarla ifade edilen mezun bulunmaktadır. Bu öğrenciler aldıkları eğitimin yanı sıra Türkiye'deki kültürel yaşamı deneyimleyerek ve kendi kültürlerinin temsilcileri olarak toplumlar arasındaki kültürleşme sürecine katkıda bulunmaktadır.¹⁹ Öğrencilerin eğitimlerini tamamlayıp ülkelerine dönmelerinden sonra da bu kültürel etkileşim sürdürülmektedir.²⁰ Ayrıca Türkiye tarafından Kazakistan'ın Türkistan kentinde kurulan Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak

18 Bilis, P., Bilis, A., Sydygalieva, Meerim "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Kültürel İlişkilerinde Televizyon Dizileri Faktörü: Kırgızistan Örneği" Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2018 Cilt: 7 Sayı: 1, s. 408

19 Suleymanov A. "Büyük Öğrenci Projesi'nin İstihdam Bağlamında Değerlendirilmesi", Uluslararası İpek Yolunun Yükselişi ve Türk Dünyası Bilgi Şöleni Konferansın Bildirileri, Yükselen İpek Yolu 1. CİLT, Türk Yurdu Yayınları Yayın No: 107 Ankara - Ekim 2016 s.159

20 Özkan, İ. "Türk Cumhuriyetlerinde Dil, Eğitim, Kültür Alanındaki Değişme ve İşbirliği Çabaları", *Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, Derleyen: Hatice Doğan. Ankara, 2007, s.95-98

Üniversitesi, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve ortaokul-lise düzeyinde diğer eğitim kurumları Türkiye'nin bölgedeki kültürel etkisini arttırmaktadır.

Din alanında da Türkiye'nin etkisi Türk Cumhuriyetleri'nde hissedilmektedir. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Türk Cumhuriyetleri'nde bir dizi camı inşa ettirerek bu camilerin din görevlilerini atadı ve dini yayınlar gönderdi. Ayrıca Türk cumhuriyetlerinden öğrenciler Türkiye'ye dinî eğitim almak için geldiler. Bu öğrencilerin eğitimi Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nca finanse edildi. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı, Türk Kızılayı ve Türkiye merkezli çeşitli sivil toplum kuruluşları bugüne değin bölge ülkelerinde kurban bağışları, toplu sünnet merasimleri gibi faaliyetler gerçekleştirmektedirler.

Sinema filmleri ve Türkiye'nin son yıllardaki önemli kültürel ihrac kalemlerinden biri olan televizyon dizileri her ne kadar Türk kültürünü yanlış tanıttıkları şeklinde itirazlara sebep olsa da²¹ bölgede Türkiye'nin tanınırlığına önemli katkıda bulunmaktadır. Olayların gerçekçiliğinin yanı sıra kültürel yakınlıkta dizilere olan rağbeti arttırmaktadır.²² Ülkelerin kendi kanallarında altyazılı ve ya dublajlı yayınlanan her kesimden insanın merakla takip ettiği bu diziler bir yandan da Türkiye Türkçesine ilginin artmasına neden oluyor. Özellikle Türkiye Türkçesini dizilerden ve Türk yapımı veya Türkçe dublajlı çocuk çizgi filmlerinden öğrenen çocuk ve gençlerin sayı bir hayli yüksek.

Öte yandan Türk medya kanallarının uluslararası yayınları Türk Cumhuriyetleri ile kültürel alanda ilişkilerin kurulmasında önemli bir unsurdur. TRT burada öncü bir rol oynamıştır. İlk dönemlerde TRT-İnt kanalı aracılığıyla bölge ülkelere yayın yapılması hedeflenmiştir. Türkiye ile söz konusu Cumhuriyetler arasında ülkelerin birbirlerini daha yakından tanımalarını sağlamak ve her alanda iş birliğini teşvik etmek amacıyla 27 Nisan 1992 tarihinde TRT-Avrasya yayınlarını başlatmıştır. 21 Mart 2009'da yayın hayatına başlayan TRT- AVAZ ise Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasında bir düşünce birliği kurmayı amaçlayan yayınlar yapmaktadır. Kanalda Azerbaycan Türkçesi, Kırgızca, Kazakça, Türkmençe ve Özbekçe yayınlar yapılmaktadır. Kanalın yayın hedefleri arasında ortak

21 Bkz. Süleymanov, A. "Diziler "Türkiye'yi yanlış tanıtıyor", Yeni Şafak, 08 Aralık 2012, <https://www.yenisafak.com/yerel/diziler-turkiyeyi-yanlis-tanitiyor-433377>

22 Sancak, İ., "Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Turizmin Rolü"KSBD, İlkbahar 2018, Y. 10, C. 10, S. 18, s. 344

bir dil oluşturarak iletişimin geliştirilmesi vardır.²³

Dindaş İslam Ülkelerinin Kültürel Etkisi

Sistemin Sovyetleştirme politikaları karşısında Türk topluluklarını bir arada tutan en önemli etkenlerden biri olarak İslam dini karşımıza çıkmaktadır. Bağımsızlık sonrasında da İslam dini birleştirici bir unsur, bireysel ve cemaat kimliği açısından siyasal bir araca dönüşmüştür.²⁴ Nitekim, bağımsızlık dönemiyle birlikte ulusal kimliklerin oluşturulma sürecinde ulusal sınırlar içindeki halkların barış içinde birlikte yaşaması için İslam'ın birleştirici ve bütünleştirici yönü öne çıkarılmış ve Müslüman ülkelerle ilişkiler geliştirilmiştir. Müslüman ülkelerle ilişkiler kurulmasının ardından bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde özellikle Orta Doğu kökenli (Suudi Arabistan, İran ve d.) yeni kültür akımlarının etkisinin arttığı gözlenmektedir. Bu ülkelere bağlı sivil toplum kuruluşları bölgede insani yardım faaliyetleri, cami ve mescit inşası, toplu sünnet merasimleri, din eğitimi ve dini yayınlar sahalarında çalışmalar yürüterek ve kültür merkezleri inşa ederek kendi kültürlerini yaymaya çalışmaktadır. Özellikle bölge ülkelerinden birçok öğrencinin Suudi Arabistan'da ve İran'da dini eğitim görmesi nedeniyle Vehhabi/Selefi görüşler ve Kafkasya Türkleri arasında geleneksel mezhep inancının da tesiri ile Şiiliğin artan etkisi gözlenmektedir. Bu bağlamda bölgede din ve özellikle mezhep merkezli bir rekabetin vuku bulduğu görülmektedir.

Aslında din ve millet ilişkisindeki benzer sorunlar, Lale devrinden itibaren Batılılaşma sürecine girmiş olan Türkiye'de de görülmüştür. Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük fikirleri arasında tercihte bulunmakla başlayan bu problemler²⁵, aynı zamanda bu akımların her birinin içinde de farklı farklı yorumların doğmasına yol açmıştır. Mesela Türk milliyetçiliği içindeki Turancı, Anadoluçu, Atatürkçü ve Türk-İslam Sentezçisi adlarıyla tanınan görüşler²⁶ Türklere coğrafi bölge olarak farklı alanları işaret ettiği gibi, aşırı laiklikten 'Türk Müslümanlığı' adı altında mezhep ve tarikat

23 Mayadağlı, E., "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya Bölgesi ile Olan İlişkilerinin "Türk Kimliği" Üzerinden Değerlendirilmesi", 2017 https://www.academia.edu/33781165/T%C3%BCrkiye_nin_Orta_Asya_ve_Kafkasya_B%C3%B6lgesi_ile_Olan_%C4%B0li%C5%9Fkilerinin_T%C3%BCrk_Kimli%C4%9Fi_%C3%9Czerinden_De%C4%9Ferlendirilmesi

24 Turan,A., a.g.m.

25 Dayı, H., *Batı'dan İthal Milliyetçilik ve Ötekileştirdikleri*. 3. Baskı, Akis Kitap Yayınları, İstanbul,2013.

26 Dayı, H., *Batı'dan İthal Milliyetçiliğin Dinle Kavgası*. 2. Baskı, Akis Kitap Yayınları, İstanbul, 2013.

tercihlerinde bulunmaya kadar varmıştır.

Sonuç

Günümüzde kültürlerarası iletişimi ve etkileşimi artırıcı güce haiz küreselleşme süreci içerisinde vuku bulan kültürlerarası rekabet, Orta Asya'daki güç mücadelesinin göz ardı edilemeyecek bir boyuttur ve en az bölgenin petrol ve doğalgaz zenginlikleri üzerine süren yeni "Büyük Oyun" kadar önemlidir.²⁷Kültürel rekabet, üç sebepten ötürü, yabancı devletlerin aktörlüğü ile sınırlı değildir. Birincisi, rekabetteki bazı öğeler, güçlü iç dinamiklere sahiptirler. Mesela Rus dili ve kültürü Türk Cumhuriyetlerinin kendi devlet okullarında okutulmaktadır. İslam ise bölge ülkelerinde asırlardır hâkim olan bir dindir. İkinci olarak, bazı devletler de, birden çok manevi değerın etkisinde, rol oynamaktadırlar. Mesela, Türkiye, hem Türk kültürünün, hem de İslam'ın Türk Cumhuriyetlerinde etkili olmasında önemli rol oynamaktadır. Son olarak da, bazı kültürler devlet-dışı sivil toplum örgütleri aracısıyla Türk Cumhuriyetlerinde etkili olmaktadır.

Tarih boyunca büyük medeniyetlerin bulunduğu stratejik öneme sahip bir coğrafyada yaşayan Türk Cumhuriyetlerinin konumu, jeo-kültürel açıdan da Batı'yı da Doğu'yu da içine alan geniş bir coğrafyada çekim merkezi olabileme potansiyeli barındırmaktadır. Sovyet döneminde yukarıda bahsedilen gelişmelerin, Türk Cumhuriyetlerinin kültür ve kimlik yapısında oluşturduğu büyük tahribata rağmen, kimlikleri koruma, ortak kimlikler etrafında birliktelikler oluşturma ve kültürel çoğulculuk, bundan sonra da ülkeler için prestij sağlayan değerler olmaya devam edecektir. Doğusuyla batısıyla Türk Dünyası'na düşen de, ortak, tarihî mirasla organik bağlarını koparmadan dün olduğu gibi, bundan sonra da kültürlerini evrensel, prestij değerler etrafında geliştirerek kimliklerini yaşatmaya devam etmeleridir. Bu açıdan gelecek onlara önemli fırsatlar sunmaktadır. Kültürel değerleri korumak kadar onu geliştirmek ve sürekliliği sağlayarak değişmek de önemlidir.

Kaynakça / References

Çalışkan, Burak. "Türk Cumhuriyetlerinin Alfabe Mücadelesi ve Kazakistan'ın Harf Devrimi Kararı"http://insamer.com/tr/turk-cumhuriyetlerinin-alfabe-mucadelesi-ve-kazakistanin-harf-devrimi-karari_652.html

Çalışkan, Burak. "Orta Asya Raporu: Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri", <http://insamer.com/tr/orta-asya-raporu-donusum-surecinde-turk-27> Kuru, Ahmet T. ag.m. s.75.

cumhuriyetleri_1743.html

Dayı, Hüseyin: *Batı'dan İthal Milliyetçiliğin Dinle Kavgası*, 2. Baskı, Akis Kitap Yayınları, İstanbul, 2013.

Dayı, Hüseyin. *Batı'dan İthal Milliyetçilik ve Ötekileştirdikleri*, 3. Baskı, Akis Kitap Yayınları, İstanbul, 2013.

Erlor, Bayır: "Bağımsızlık Sonrası Orta Asya'da Milliyetçilik", *Stratejik Öngörü*, Sayı 11, 2007, ss.133-139.

Kamalov, İlyas. *Rusya'nın Orta Asya Politikaları* /; Editör: Murat Yılmaz - Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2011

Kuru, Ahmet T. "Devlet Politikaları ve Kùltürler Arası Rekabet Işığında Orta Asya'da Milletleşme Sürecine Bir Örnek: Türkmenistan", *Orta Asya'nın Sosyo-Kùltürel Sorunları, Kimlik, İslâm, Milliyet ve Etnisite*, (editörler: Dr. Ertan Efeğil, Dr. Pınar Akçalı) Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2003.

Mahiroğullar, Adnan. "Küreselleşmenin Kùltürel Değerler Üzerine Etkisi", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*; Sayı 50 (2005): (2005-2/2006-1) Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a Armağan Özel Sayısı.

Mayadağlı, Emre, "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya Bölgesi ile Olan İlişkilerinin "Türk Kimliği" Üzerinden Değerlendirilmesi", 2017 https://www.academia.edu/33781165/T%C3%BCrkiye_nin_Orta_Asya_ve_Kafkasya_B%C3%B6lgesi_ile_Olan_%C4%B0li%C5%9Fkilerinin_T%C3%BCrk_Kimli%C4%9Fi_%C3%9Czerinden_De%C4%9Ferlendirilmesi

Özkan, İsa. "Türk Cumhuriyetlerinde Dil, Eğitim, Kùltür Alanındaki Değişme ve İşbirliği Çabaları", *Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, Derleyen: Hatice Doğan. Ankara, 2007.

Pınar, Bilis, Ali Emre Bilis, Sydygalieva, Meerim. "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Kùltürel İlişkilerinde Televizyon Dizileri Faktörü: Kırgızistan Örneği" *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018 Cilt: 7 Sayı: 1, s. 408.

Keleş, Bahattin, "Türkiye Cumhuriyeti İle Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkiler Ve 2023 Hedefleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 222, Haziran 2016, s.150

Sancak, İrfan. "Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Turizmin Rolü" *KSBD*, İlkbahar 2018, Y. 10, C. 10, S. 18, s. 344.

Sevinç A. Özcan. *Bir Sovyet Mirası: Rus Azınlıklar*, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 14-15.

Süleymanlı, Ebulfez (Süleymanov, Abulfez). *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 2006. S.315.

Süleymanov, Abulfez. "Diziler "Türkiye'yi yanlış tanıtıyor", Yeni Şafak, 08 Aralık 2012, <https://www.yenisafak.com/yerel/diziler-turkiyeyi-yanlis-tanitiyor-433377>

Suleymanov, Abulfez "Büyük Öğrenci Projesi'nin İstihdam Bağlamında Değerlendirilmesi", Uluslararası İpek Yolunun Yükselişi ve Türk Dünyası Bilgi Şöleni Konferansın Bildirileri, Yükselen İpek Yolu 1. CİLT, Türk Yurdu Yayınları Yayın No: 107 Ankara - Ekim 2016 s.158-169

Tuna, Korkut. "Küresel mi, Yerel mi: Neler Oluyor Bize?", *Sosyoloji Dergisi*, Dizi, 3, S. 4 (2003).

Turan, Aslıhan "Orta Asyada Dönüşüm",

<http://www.bilgesam.org/incele/1059/-orta-asya%E2%80%99da-donusum/#.W--lj9czbIU>

Unan, Fahri. "Milletleşme Sürecinde Dil Ve Bugünkü Kırgızistan", *Türk Yurdu*, 33 (Ağustos 1999), s. 35.